

KAMIL JEZIEFSKI orcid.org/0000-0001-6935-4710

Instytut Psychologii, Akademia Ignatianum w Krakowie
Institute of Psychology, Jesuit University Ignatianum in Cracow
e-mail: kamil.jezierski@ignatianum.edu.pl

Recenzja książki R.J. Sternberg, J. Glück (Eds) (2019),
The Cambridge Handbook of Wisdom.
Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781108568272.016>

Już pierwszy rzut oka na publikację zapowiada dużą porcję solidnej wiedzy naukowej. Książka *The Cambridge Handbook of Wisdom* („Podręcznik Mądrości Cambridge”) to gruby tom, na który składa się 838 stron tworzących 34 rozdziały, które napisali uznani znawcy przedmiotu, pod redakcją dwóch światowej sławy psychologów Roberta Sternberga i Judith Glück, opublikowana przez Wydawnictwo Uniwersytetu w Cambridge. Robert Sternberg jest nietuzinkową postacią w światowej psychologii. Po tym, jak zasłynął swą triarchiczną teorią inteligencji, dalej działał na nowych polach, torując w naukowej psychologii drogę takim pojęciom, jak twórczość, miłość i wreszcie mądrość. No właśnie, ktoś mógłby zadać pytanie, czy psychologia powinna zajmować się tak niejasnym pojęciem jak mądrość? Przecież psychologia klasyfikowana jako nauka społeczna zwykle rozbiera zachowanie i świat wewnętrzny człowieka na pojedyncze czynniki, starając się poddać je rzetelnej weryfikacji empirycznej i możliwie precyzyjnie opisać za pomocą jednoznacznych pojęć. Robert Sternberg w swoim dorobku pokazuje, że psychologia powinna dotyczyć spraw ważnych dla człowieka i służyć jego dobru, a łatwość operacjonalizacji i wykrywania współzależności nie jest najważniejszym kryterium wyboru kierunku poszukiwań. Sternberg od początku nie godził się na sprowadzenie poznania ludzkiego do prostych kompetencji poznawczych, co znalazło między innymi wyraz w książce pt. *Why smart people can be so stupid*¹ („Dla-

czego inteligentni ludzie mogą być tak głupi”). Niewątpliwie zaprezentowane w omawianym tomie rozważania na temat mądrości pokazują psychologię jako naukę społecznie użyteczną.

Droga naukowa drugiej redaktorki, Judith Glück², pozostawała pod wpływem psychologii biegu życia, w Instytucie Maxa Plancka w Berlinie wraz z Paulem Baltesem tworzyła znany „berliński paradygmat badań nad mądrością”. Zgodnie z zainteresowaniami redaktorki zawarte w publikacji rozważania nawiązują do perspektywy *life-span*. Oboje redaktorów budowało psychologię, która dotyka ważnych problemów życiowych człowieka, i wydaje się, że redagowany przez nich tom wpisuje się w ten kierunek.

Tom został podzielony na osiem części. Pierwsza dotyczy fundamentów naukowego ujęcia mądrości: filozoficznych, społeczno-kulturowych i neurobiologicznych. Część ta została otwarta rozdziałem wprowadzającym napisanym przez Sternberga w tonie dość emocjonalnym jak na pracę naukową. Mianowicie autor wyraża opinię, że współcześnie ludzie, sądząc, że dążą do postępu, tak naprawdę zmierzają w kierunku destrukcji świata takiego, jaki znamy. Autor wymienia tu takie problemy, jak zmiany klimatu, ekspansja ekstremizmów czy zdobywanie władzy przez populistów (wprost nawiązuje do wyboru Donalda Trumpa na prezydenta USA). W obliczu globalnych wyzwań ludzkość właściwą drogę może obrać jedynie dzięki mądrości, a nie prostemu zwiększaniu

skuteczności dotychczasowych działań. Na polu psychologii jednym z przejawów tego zgubnego wyścigu, w którym bierzemy udział, jest nadmierne skupienie się na testowaniu IQ, które nie przekłada się na tworzenie dobra wspólnego. Sternberg odwołuje się do własnej definicji mądrości jako używania inteligencji i twórczości dla zbalansowanego pożytku innych i siebie. Charakterystyczne jest dla niego wyraźne podkreślanie znaczenia edukacji w budowaniu lepszego społeczeństwa.

Zawarty w dwóch kolejnych rozdziałach przegląd klasycznych sposobów rozumienia mądrości w różnych tradycjach filozoficznych i ujęciach religijnych ukazuje ją nie tylko jako zbiór umiejętności i wiedzy, ale przede wszystkim cnót. To wyeksplikowanie wymiaru ewaluatywnego i etycznego jest też obecne w późniejszych częściach prezentujących współczesne psychologiczne rozumienie mądrości. Przez wielu badaczy poznania ten „subiektywny” komponent mógłby zostać odebrany jako nie naukowy i zbędny, tutaj jest traktowany jako walor. Obecnie w każdym obszarze psychologii poszukuje się mózgowych podstaw funkcji psychicznych, zatem i w podręczniku o mądrości nie mogło zabraknąć rozdziału poświęconego jej neurobiologicznym korelatom. Niestety, chyba nie do uniknięcia jest odczuwalny przy jego lekturze rozdźwięk między analitycznym podejściem neuronauk a holistycznym i wielowymiarowym konstruktem mądrości.

Druga część tomu opisuje chyba wszystkie najważniejsze psychologiczne ujęcia mądrości, porządkując znaną wiedzę oraz nowe osiągnięcia, ale też prezentując obiecujące nowe trendy badawcze. Część tę rozpoczyna rozdział Nica M. Weststrate’a, Susan Bluck i Judith Glück referujący badania dotyczące potocznego rozumienia mądrości. Poszukiwania powszechnego obrazu mądrości doprowadziły do wyróżnienia jego trzech komponentów: (1) poznawczego, czyli wiedzy i doświadczenia życiowego oraz zdolności do operowania nimi; (2) refleksyjnego: głębokiego wglądu i krytycznej autorefleksji oraz pokory; (3) afektywnego: życzliwości, współczucia i pozytywnego nastawienia. Te trzy komponenty stanowią też podstawę psychologicznych definicji mądrości. To, co jest

ciekawe w tym rozdziale, to pokazanie wyników różnych sposobów badania przekonań ludzi w różnych kontekstach. W podsumowaniu bieżącego stanu wiedzy i nowych kierunków eksploracji znalazło się ważne stwierdzenie, które może być wskazówką dla naszych rodzimych naukowców, coraz częściej starających się o publikacje w międzynarodowych czasopiśmie. Autorzy dochodzą do wniosku, że w badaniach nad mądrością zostały już ugruntowane podstawy modeli mądrości, obecnie natomiast odkrywa się przejawianie się mądrości w różnych kontekstach i jej kulturowe zróżnicowanie. Jako przykład mogą tu posłużyć cytowane w tym rozdziale polskie badania Aliny Kałużnej-Wielobób³.

Sternberg w tej części zaprezentował rozważania nad swoim modelem mądrości w kontekście problemów współczesnego świata i możliwości wdrażania go w pole edukacji. Mądrość w tym modelu rozumiana jest jako proces dążenia do równowagi wyrażający się po pierwsze godzeniem różnorodnych interesów w wymiarze indywidualnym i społecznym, a po drugie – wchodzeniem w różnego rodzaju relacje ze środowiskiem: adaptacją do wymagań, kształtowanie otoczenia i selekcję celów. Model mądrości jako wiedzy eksperckiej o życiu (Berliński Paradygmat Mądrości) zaprezentowała Ursula Staudinger, zestawiając mądrość ogólną odnoszącą się do fundamentalnych spraw w życiu i mądrość osobistą dotyczącą własnego życia. W innych rozdziałach omawiane są modele mądrości odnoszące się duchowości i samotranscendencji, mądrości jako wiedzy i typu osobowości, jako stanu lub cechy. W tej części omówiono także umiejętność rozumowania postformalnego jako podstawy mądrości, przedstawiono też ciekawą propozycję wprowadzenia arystotelesowskiego konstrukt mądrości praktycznej na pole psychologii.

W tak obszernej pracy nie mogło zabraknąć szczegółowego przyjrzenia się zagadnieniom metodologicznym. Różnorodne sposoby badania mądrości zostały dość klarownie omówione w ramach prezentacji poszczególnych modeli, w części zaś poświęconej metodologii właściwie otrzymujemy zestawienie dwóch odmien-

nych podejść mierzenia mądrości: opartego na samoopisie oraz na zadaniach wykonawczych. W pierwszym z nich prosi się osoby o wykonanie zadań, w których można wykazać się mądrością, na przykład w klasycznym już Berlińskim Projekcie Mądrości badani byli proszeni do rozważania zaprezentowanych dylematów, a ich odpowiedzi były oceniane przez sędziów kompetentnych pod względem kryteriów zgodnych z przyjętą definicją. W drugim stosuje się głównie kwestionariusze, w których badani ocenia przejawy mądrości w swoim myśleniu i zachowaniu. Jedną z omawianych skal jest Trzydymensyjna Skala Mądrości (3D-WS, *Three Dimensional Wisdom Scale*) autorstwa Moniki Ardel, zaadoptowana niedawno do warunków polskich (Studen, Brudek, Izdebski, 2016). Główną przewagą tego sposobu badania jest nie ograniczanie się do specyficznych sytuacji zadaniowych (jak to się dzieje w pierwszym przypadku), w których może, ale nie musi, ujawnić się mądrość, ale operowanie ogólnymi stwierdzeniami. Ute Kunzmann w rozdziale swojego autorstwa stawia jednak pod znakiem zapytania przydatność metod samoopisowych do badania mądrości. Podstawowy zarzut, jaki wysuwa, ma charakter teoretyczny i odnosi się do założenia, że istotną charakterystyką mądrości jest świadomość ograniczenia własnej wiedzy, którą niezwykle trudno obiektywnie ocenić w odniesieniu do samego siebie. Podobnie współcześnie coraz częściej wskazuje się, że umiejętność samoregulacji emocji (też składowa mądrości) nie jest najlepiej mierzona przez samoopis. Autorka szczególnie krytykuje badania, w których sprawdza się związek wyników kwestionariuszy między sobą. Zarzuty te są zresztą aktualne też względem metod samoopisowych w ogóle i odnoszą się do niekontrolowanych czynników wpływających na współmienność wariancji, takich jak tendencja do prezentowania się w pozytywnym świetle czy dawania odpowiedzi mniej skrajnych lub podobieństwa między stwierdzeniami z różnych skal. Autorka rozdziału przedstawia swoją krytykę na przykładzie wyników badań nad związkiem mądrości i dobrostanu, w których jedynie miary samoopisowe wykazują tu systematyczny pozytywny związek.

Wątek wpływu metodologii badania na otrzymane wyniki był eksplorowany również w ramach jednego podejścia. Jako przykład podała tutaj badania nad związkiem mądrości z wiekiem. W klasycznym już berlińskim paradygmacie badań nad mądrością wykazano bardzo ograniczony związek poziomu mądrości z wiekiem u osób dorosłych. Igor Grossmann natomiast wraz ze współpracownikami⁴ otrzymał inny wynik, gdy zamiast prośbienia badanych o rozważenie wymaganych dylematów życiowych w wewnętrznym dialogu aktywnie dyskutowano dotyczący ich konflikt interpersonalny.

W innych częściach tomu omawiane są dogłębniej tak ważne zagadnienia, jak relacja mądrości do innych konstruktów psychologicznych czy jej kulturowe zróżnicowanie. Istotną częścią tego stanowią rozdziały pokazujące zastosowanie teorii mądrości w różnych dziedzinach życia. Szczególną uwagę poświęca się edukacji, można znaleźć rozdziały omawiające ukierunkowanie na rozwój mądrości na różnych jej etapach, od przedszkolnej przez szkolną u dzieci i młodzieży aż do szkolenia konkretnych grup zawodowych (np. medyków czy psychoterapeutów). Znajdziemy tu nie tylko założenia, ale też omówienie konkretnych programów i inicjatyw.

Czytelników z pewnością zainteresuje rozdział Judith Glück poświęcony zagadnieniu rozwoju mądrości w dorosłości. Autorka mierzy się w nim z problemem, dlaczego w dotychczasowych badaniach ujawniały się różne rodzaje związku mądrości z wiekiem: wzrostu, regresu, plateau czy linii o kształcie odwróconego U. Być może na uzyskane wyniki miał wpływ sposób projektowania badań (użytej metody, dobranych uczestników czy kontekstu kulturowego). Autorka pokazuje, że otrzymane rezultaty pozostawały pod wpływem tego, jaki aspekt mądrości był badany na przykład w badaniach kwestionariuszowych, pozytywny związek z wiekiem zaznaczał się w aspekcie związanym z samotranscendencją, ale negatywny, z tendencją do zauważania złożoności problemów. Autorka zwraca też uwagę, że nadal brakuje solidnych badań longitudinalnych lub sekwencyjnych, przeprowadzanych w dłuższych interwałach czasowych, które mogłyby wykryć efekt kohorty.

Rozumienie mądrości jest poniekąd związane z wartościami, które zmieniły się na przestrzeni pokoleń, takimi jak docenianie relatywizmu. Podsumowując, przegląd badań nad związkiem mądrości z wiekiem prowadzi do wniosku, że rozwój w dorosłości jest zróżnicowany interindywidualnie i szczególnie w przypadku mądrości, która z założenia nie jest powszechna, nie należy się spodziewać otrzymania prostej zależności wzrostowej w losowo dobranej próbie. Stąd też ważną część rozdziału stanowi systematyczny przegląd czynników stwarzających okazję do indywidualnego rozwoju mądrości. W przeglądzie uwzględniono takie czynniki, jak etap życia, istotne doświadczenia życiowe o charakterze normatywnym i nienormatywnym czy umiejętność integracji emocji i poznania oraz czynniki motywacyjne. Na podstawie analiz teoretycznych autorka uznała, że najkorzystniej-

sze warunki rozwoju mądrości panują zwykle we wczesnej starości.

Podsumowując, „Oksfordzki podręcznik mądrości” to kompleksowy przegląd literatury psychologicznej dotyczącej mądrości autorstwa wiodących ekspertów w tej dziedzinie. Zawiera zarówno przegląd klasyki, jak i najnowsze osiągnięcia oraz pokazuje dalsze kierunki badań w omawianym obszarze. Najbardziej będzie przydatna dla badaczy dzięki temu, że daje dobrą orientację w problematyce oraz inspirowanie do stawiania nowatorskich, ale też ważnych pytań, a ponadto pomaga dobrze zaprojektować proces badania. Dzięki jasności przekazu wybrane rozdziały z pewnością mogą też służyć jako użyteczna lektura dla studentów. Patrząc na dopracowanie w szczegółach i przemyślenie całości, tom może odgrywać rolę przewodnika po wiedzy nie tylko rzetelnej, ale i wartościowej.

PRZYPISY

¹ R.J. Sternberg (ed.) (2002), *Why smart people can be so stupid*. London: Yale University Press.

² Ciekawy wywiad z J. Glück można znaleźć na stronie <https://evidencebasedwisdom.com/wisdom-profiles-judith-glueck/> (dostęp: 31.05.2020).

³ A. Kałużna-Wielobób (2014), Do individual wisdom concepts depend on value? *Polish Psychological Bulletin*. 45(2), 112–127.

⁴ I. Grossmann, J. Na, M.E. Varnum, D.C. Park, S. Kitayama, R.E. Nisbett (2010), Reasoning about social conflicts improves into old age. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(16), 7246–7250.